

Актуальні проблеми організації ефективного виробництва м'яса великої рогатої худоби в ринкових умовах господарювання

В статті розглянуто актуальні проблеми організації ефективного виробництва яловичини в сільськогосподарських підприємствах Кіровоградської області, обґрунтовано необхідність розробки раціональної системи забезпечення беззбиткового виробництва м'яса великої рогатої худоби, еквівалентного обміну, запропоновано новий механізм державної підтримки виробників яловичини.
ефективність, м'ясо великої рогатої худоби, ціна, паритет, державна підтримка

Реформування аграрного сектору економіки та поява сільськогосподарського виробника, який працює на засадах приватної власності та орендних відносин, вимагає застосування нових підходів до розв'язання проблеми підвищення ефективності виробництва продукції тваринництва та забезпечення організації її беззбиткового виробництва. З 1995 року і до цього часу галузь є збитковою, поголів'я тварин скорочується, виробництво молока і м'яса на одну особу не задовольняє мінімальних фізіологічних потреб споживання, що справляє негативний вплив на продовольчу безпеку країни в цілому та окремих її регіонів, погіршує родючість ґрунтів внаслідок зменшення обсягів внесення органічних добрив.

На регіональному рівні ця проблема потребує особливої уваги, оскільки від її вирішення залежить перспектива стабільного розвитку агропромислового комплексу в умовах трансформування економіки до ринкових відносин та вступу країни до Світової організації торгівлі.

Питання організації ефективного виробництва м'яса великої рогатої худоби в Україні залишається одним з найактуальних. Огляд наукових публікацій засвідчує, що серед науковців існує три основних підходи до оцінки сучасного стану ефективності виробництва яловичини та шляхів подолання кризи в галузі.

П.Т. Саблук, О.М. Шпичак, М.Я. Месель–Веселяк, О.В. Мазуренко, О.П. Комарніцька та ін. проблему зниження ефективності виробництва яловичини пов'язують із порушенням закону вартості у вітчизняній економіці, негативним впливом диспаритету цін, монополізмом переробної промисловості і як наслідок – формуванням нерівноправних відносин в ланцюгу виробник → переробна галузь → торгівля → споживач [1,2,3,4].

На думку більшості вчених [5,6] виробництво яловичини є збитковим через високу собівартість продукції, перевитрати кормів, затрат праці, інші непродуктивні витрати, низький середньодобовий приріст тварин. Зокрема, за даними Бабинця Т.Л. в сільському господарстві України склалася ситуація, коли внаслідок низького рівня механізації процесів у тваринництві та недосконалості застосовуваних в галузі технологій, неможливо забезпечити виробництво екологічно чистої високоякісної продукції, конкурентної з аналогічною продукцією високорозвинутих країн за вартістю, трудо– та матеріаломісткістю [7].

В останні роки в працях [8, 9, 10, 11] стверджується, що організаційно–технологічні і біологічні можливості нарощування виробництва яловичини в

молочному скотарстві для повноцінного забезпечення населення м'ясом і м'ясопродуктами обмежені. Тому необхідно розвивати спеціалізоване м'ясне скотарство.

Нашими дослідженнями встановлено, що на перехідному етапі для формування галузі м'ясного скотарства слід широко використовувати промислове схрещування телиць молочних порід і низькопродуктивних корів з бугаями–плідниками м'ясних порід. Це забезпечить додаткове збільшення, за рахунок ефекту гетерозису, виробництва яловичини на 10–15%.

До невирішених частин проблеми підвищення ефективності виробництва м'яса великої рогатої худоби належить питання розробки раціональної системи беззбиткового ведення скотарства в нових умовах господарювання, яка дозволить при комплексному її впровадженні в регіоні знизити затрати на 15–20%, підвищити продуктивність праці на 30–50%, забезпечити зростання виробництва валової продукції до обсягу, який задовольнятиме мінімально необхідні потреби населення області в продуктах харчування тваринного походження.

Метою статті є оцінка сучасного стану та вивчення проблем організації ефективного виробництва м'яса великої рогатої худоби в господарствах Кіровоградської області, наукове та економічне обґрунтування раціональної системи ефективного ведення галузі скотарства, удосконалення механізму ціноутворення та державної підтримки для забезпечення формування паритетних відносин на регіональному ринку яловичини, чим викликана актуальність досліджуваного в статті питання.

Досвід роботи вітчизняних і закордонних фахівців показав, що проблему ефективності виробництва яловичини потрібно розглядати як пошук оптимального рішення між збільшенням пропозиції і задоволенням попиту споживачів та зниженням виробничих витрат. Забезпечити зростання виробництва можливо лише за рахунок розвитку спеціалізованого м'ясного скотарства.

М'ясну худобу в розвинутих країнах вважають найдешевшим “кормозбиральним агрегатом” тому, що її можна розводити на землях, непридатних до сільськогосподарського виробництва. Для забезпечення тварин поживними речовинами протягом більшої частини року можна використовувати грубі корми низької якості та просте й дешеве обладнання, тобто завдяки низькозатратним технологіям годівлі й утримання зменшуються витрати на вирощування (підвищується рентабельність виробництва яловичини) [12].

Перешкодою до інтенсивного розвитку цієї галузі в регіоні є те, що з точки зору економічної ефективності виробництво яловичини в молочному скотарстві фактично є на 10–15% менш затратним, ніж в м'ясному, де витрати кормів є досить високими внаслідок порушення усіх технологічних вимог при утриманні тварин.

За даними К.В. Міненка основними факторами, що зумовлюють ефективність виробництва яловичини, є: порода, рівень і повноцінність годівлі худоби, вихід телят на 100 корів, жива маса худоби при реалізації, ціни на яловичину. Вони також важливі як у м'ясному, так і в молочному скотарстві, мають вирішальний вплив на ефективність ведення галузі. Зокрема, відомо, що корова в м'ясному скотарстві дає тільки один вид продукції – теля. Всі витрати на утримання корів, незалежно від того, тільні вони чи ялові, відносяться на приплід, тоді як у молочному скотарстві витрати – на молоко. (і приплід. – прим. авт.). Це зумовлює нижчу собівартість яловичини, яку одержують у молочному скотарстві [8].

За даними С.О. Олійника у зоні Степу, яка займає південну та центральну частину України (майже 40% території), сума активних температур становить 2900–3400°С за рік, кількість опадів не перевищує 350–450 мм. Недостатня зволоженість та

високий рівень розораності земель зумовлюють незначну кількість природних пасовищ (5–15% загальної території), строки використання яких близько 150 днів, тобто розвиток галузі м'ясного скотарства в класичному її розумінні (утримання худоби переважно на природних або штучних пасовищах) у зоні Степу України практично неможливий [13].

Тому необхідно не лише обґрунтувати раціональну структуру розвитку галузі скотарства, але й змінити підходи до використання земельних угідь в напрямку підвищення частки культурних пасовищ, розширення площ під кормовими культурами.

Інша сторона зазначеної проблеми – негативна динаміка скорочення питомої ваги тваринництва та її провідної галузі – скотарства у виробництві всієї сільськогосподарської продукції. Виникла необхідність прийняття першочергових дієвих антикризових заходів. У зв'язку з тим, що за останні п'ять років в сільськогосподарських підприємствах Кіровоградської області питома вага продукції скотарства в реалізованій товарній продукції тваринництва зменшилася з 74,5% до 52,3%, кількість господарств, які вирощують велику рогату худобу на м'ясо, – майже наполовину, концентрація поголів'я худоби на 100 га с-г угідь до 5–6 голів, внаслідок чого на регіональному ринку м'яса виник дефіцит та істотно зросли ціни.

На початок 2006 року в області у всіх категоріях господарств утримувалося 175,6 тис. голів великої рогатої худоби, в т.ч. в сільськогосподарських підприємствах – 50,8 тис. голів, господарствах населення – 124,8 тис. голів, що на 4,7%, 11,5 та 1,6% менше проти минулого року. Чисельність худоби м'ясного напрямку продуктивності в області перевищила 2000 голів, що обумовлено як зростанням попиту на високоякісну яловичину так і дією механізму надання дотацій за збережену м'ясну корову в сумі 400 грн. для товарних господарств, 610 грн. для племрепродукторів, 1200 грн. для племзаводів.

Групування сільськогосподарських підприємств за рівнем концентрації великої рогатої худоби на початок 2005 року показало, що половина всієї худоби (49,1%) утримується у 33 господарствах, в яких налічується понад 500 голів на одне підприємство (табл.1).

Таблиця 1- Розподіл господарств за поголів'ям худоби на початок 2005р.

Концентрація на одне господарство, голів	Кількість господарств	Всього поголів'я - голів	Питома вага, %	Середня кількість на господарство, голів
Всього великої рогатої худоби				
До 49	88	1622	2,8	18
50–99	33	2485	4,4	75
100–199	47	6925	12,1	147
200–499	59	18052	31,6	306
Понад 500	33	28032	49,1	849
Всього	260	57116	100,0	220
В тому числі корів				
До 49	114	1947	9,4	17
50 – 99	51	3696	17,9	72
100 – 199	47	6364	30,9	135
200 – 499	27	8021	38,9	297
Понад 500	1	600	2,9	600
Всього	240	20628	100,0	86

Джерело: Розраховано за даними Групування господарств по поголів'ю та продуктивності худоби станом на 1 січня 2005 року. Держкомстат України. Головне управління статистики у Кіровоградській області. Кіровоград. 2005. – 44 с.

У середньому на одне підприємство по цій групі припадає 849 голів. Другою, за рівнем концентрації, є група господарств від 200 до 499 голів ВРХ. Таких виявилось 59 господарств. В цілому по області більшість господарств (88 або 33,8%) утримує до 49 голів. Проте, у загальній структурі чисельності поголів'я худоби питома вага цієї групи є незначною – 2,8%.

Нині близько 80% виробництва молока і яловичини виробляється в особистих підсобних господарствах населення. Проте дана категорія господарств через обмеженість власних матеріально-грошових ресурсів об'єктивно неспроможна задовольнити попит на ринку молока і м'яса, а вироблена ними продукція не відповідає в повній мірі стандартам якості і безпеки, які прийняті в розвинутих країнах світу.

За даними таблиці 1 можна побачити, що у господарствах, де утримується понад 500 голів, є значні резерви збільшення виробництва яловичини. При середньодобовому прирості 300–350 г в зазначеній групі щорічно вирощується за нашими розрахунками до 18,5–21,5 тис. ц приросту ВРХ, тоді як при збільшенні середньодобового приросту до 700–750 г можна додатково одержати 23,5–23,9 тис. ц яловичини в живій вазі. Реалізації цієї худоби підвищеною живою масою дозволить додатково одержати 9,5–10,0 млн. грн. виручки.

Порівняльний аналіз впливу ціни та собівартості реалізації яловичини в сільськогосподарських підприємствах області за 2000–2004рр. показав, що за рахунок підвищення середньої реалізаційної ціни 1 ц приросту на 177,68 грн. або майже вдвічі, рівень збитковості знизився на 43,4%, тоді як зростання собівартості реалізації 1 ц приросту на 226,79 грн., або в 1,6 раза, призвело до збільшення рівня збитковості на 33,2% (табл. 2).

Таблиця 2 - Аналіз впливу ціни і собівартості реалізації 1 ц приросту ВРХ на рівень рентабельності (збитковості)

Показники	2000	2004	Відхилення (+,-):	
			факторів	рентабельності
			всього	в т.ч. за рахунок
Ціна реалізації 1 ц, грн.	195,76	373,44	177,68	43,4
Собівартість реалізації 1 ц, грн.	384,69	611,48	226,79	-33,2
Рівень рентабельності, %	-49,1	-38,9	10,2	—

Джерело: Розраховано за даними Головного управління статистики у Кіровоградській області по формі 50–сг.

Таким чином, загальне зниження рівня збитковості на 10,2 відсоткових пункти було досягнуто передусім за рахунок підвищення закупівельної ціни в регіоні. Звідси випливає, що цінова політика на ринку яловичини має ґрунтуватися на засадах функціонування вільного ціноутворення в поєднанні з державним регулюванням і посиленням антимонопольного контролю за цінами на матеріально-технічні ресурси, енергоносії та послуги, та враховувати вимоги, передбачені при виступі України до СОТ. Ці вимоги включають зокрема: зниження обсягу прямої підтримки виробників сільськогосподарської продукції, усунення експортно-імпортних перешкод та ін. Проте, скорочення обсягу прямої підтримки може негативно вплинути на розвиток галузі та її економічну ефективність. В 2004 році за нашими розрахунками без дотацій і доплат рівень збитковості виробництва яловичини в цілому по області складав – 45,9% проти –38,9% з урахуванням фінансових коштів державної підтримки.

В районах, де частка дотацій і доплат у загальній виручці від реалізації яловичини перевищує 15,1%, рівень збитковості склав –27,4%, тоді як без дотацій і доплат –39,9% (табл.3).

Таблиця 3 - Взаємозв'язок між розміром дотацій і доплат та ефективністю виробництва ВРХ на м'ясо в сільськогосподарських підприємствах Кіровоградської області, 2004р

Групи районів за часткою дотацій і доплат у виручці від реалізації ВРХ на м'ясо, %	Кількість районів у групі	Середнє значення по групі, %	Середньодобовий приріст, г	Затрати праці на 1 ц приросту, люд-год.	Виручка на 1 ц приросту, грн.	Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн.	Рівень рентабельності (збитковості), %	
							з дотаціями і доплатами	без дотацій і доплат
< 10	9	6,1	310	135,8	362,8	667,8	-45,7	-49,0
10,1-15	8	12,8	318	113,5	376,3	605,5	-37,9	-45,8
> 15,1	4	17,2	344	80,8	385,7	531,6	-27,4	-39,9
Разом	21	11,4	321	113,5	373,4	611,5	-38,9	-45,9

Джерело: Розраховано за даними Головного управління статистики у Кіровоградській області по формі 50–сг.

Для оцінки щільності зв'язку між досліджуваними чинниками визначено кореляційне відношення відповідно до методики Е.В. Чеботовського [14] за формулою (1):

$$\eta^2 = \frac{\partial^2}{\sigma^2}, \quad (1)$$

де ∂^2 – міжгрупова дисперсія, яка визначається за формулою (2):

$$\partial^2 = \frac{\sum (\bar{y}_i - \bar{y})^2 \cdot f}{\sum f_i}, \quad (2)$$

σ^2 – загальна дисперсія, яка розрахована за формулою (3):

$$\sigma^2 = \frac{\sum x^2}{n} - \left[\frac{\sum x}{n} \right]^2 = \frac{n \sum x^2 - (\sum x)^2}{n^2}. \quad (3)$$

Величина загальної дисперсії рівня рентабельності (збитковості) виробництва м'яса великої рогатої худоби, розрахована за даними по 21 району області, становить $\sigma^2 = 206,7$. Міжгрупова дисперсія – $\partial^2 = 45,4$. Таким чином, кореляційне відношення становить $\eta^2 = 0,22$. Отже, 22 % варіації рентабельності (збитковості) виробництва яловичини пояснюється впливом дотацій і доплат на формування закупівельної ціни, тоді як 78 % – варіацією інших факторів. Для перевірки істотності зв'язку розраховане фактичне значення критерію Фішера $F_{\text{факт.}} = 11,02$ порівняно з величиною теоретичного $F_{\text{теор.}}(2,18)$, яке при 2 ступенях вільності варіації по фактору і 18 ступенях вільності випадкової варіації та 5% рівня ймовірності складає 3,55. Тобто, $F_{\text{факт.}} > F_{\text{теор.}}$, що свідчить про достовірність впливу частки дотацій і доплат у ціні на рівень рентабельності (збитковості) виробництва м'яса великої рогатої худоби.

У ринкових умовах товаровиробник тривалий час не може в збиток виробляти свою продукцію. Тому відбувається скорочення виробництва, що проявляється як закономірна захисна реакція сільськогосподарського товаровиробника на несприятливу

економічну ситуацію. Внаслідок недосконалого механізму регулювання обмінних відносин значна частина доданої вартості, створеної в м'ясному підкомплексі області, залишається в переробних підприємствах та в торгівлі.

На рис.1 схематично зображено раціональну систему ефективного ведення галузі скотарства, на прикладі виробництва м'яса великої рогатої худоби, яка має на меті усунення цих недоліків.

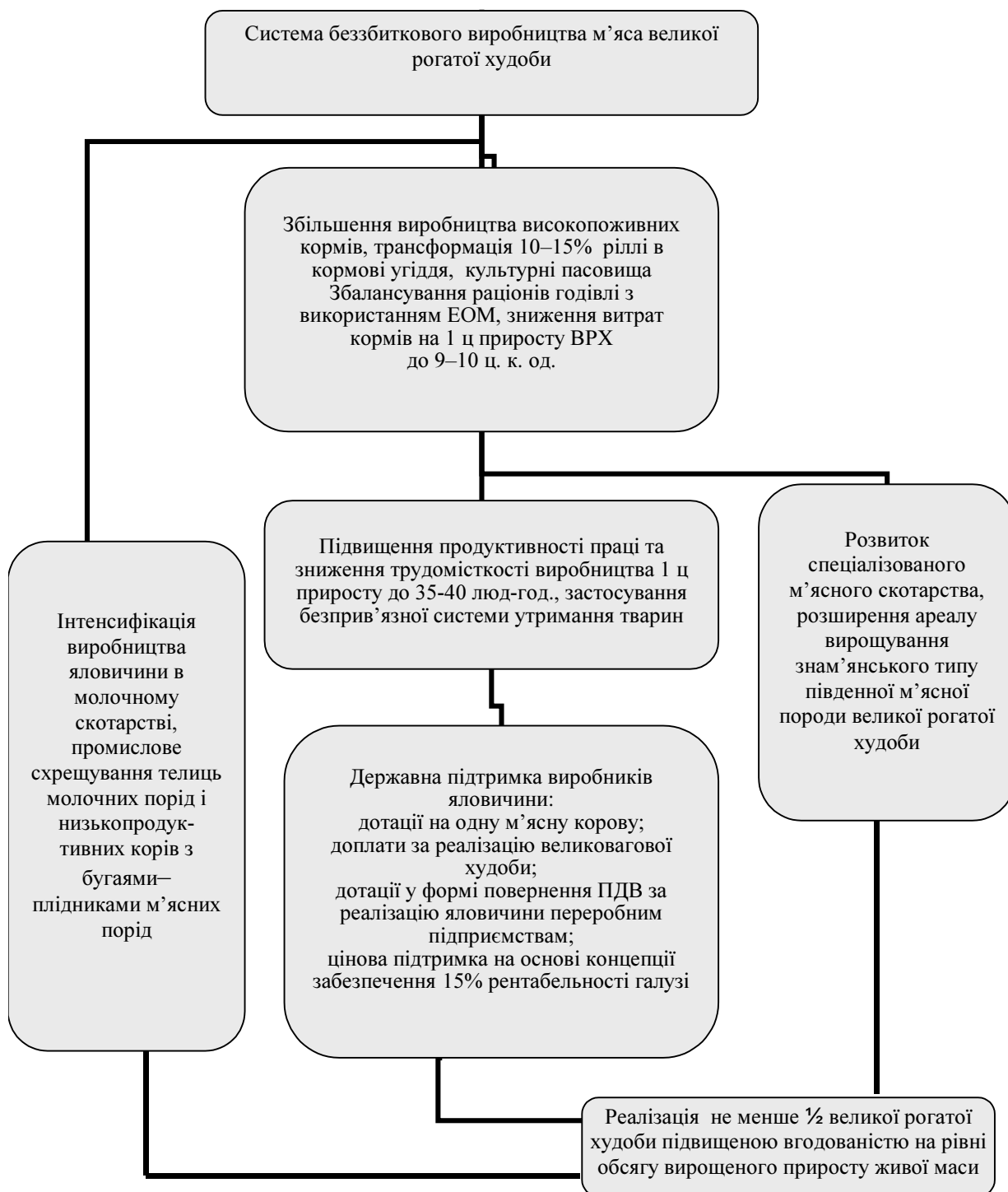

Рисунок 1 - Організаційно–технологічна схема системи беззбиткового виробництва м'яса великої рогатої худоби в Кіровоградській області

Основні засади ефективного розвитку скотарства передбачають раціональне поєднання ресурсозаощаджувальної технології утримання худоби і оптимального рівня її годівлі поряд з удосконаленням організації ведення селекційно-племінної справи. Для забезпечення збалансованого розвитку скотарства необхідно збільшити, за рахунок розширення посівних площ під багаторічними травами (еспарцет, люцерна), виробництво високопоживних кормів. Це потребує трансформації 10–15% ріллі в кормові угіддя, культурні пасовища. Нагальним питанням залишається оптимізація раціонів годівлі з використанням ЕОМ, зниження витрат кормів на 1 ц приросту ВРХ до 9–10 ц. к. од., та забезпечення співвідношення на одну згодовану кормову одиницю не менше 100–110 г перетравного протеїну.

Одним з елементів цієї системи є механізм державної підтримки, який включає як нині діючі форми надання дотацій і доплат, так і пропоновані – цінова підтримка на основі концепції забезпечення 15% рентабельності галузі, суть якої буде викладена нижче.

Важливим фактором формування еквівалентних відносин між постачальниками сировини і переробними підприємствами повинно стати забезпечення паритетних відносин шляхом встановлення цін, які б забезпечували однаковий прибуток на одиницю витрат і формування основних і оборотних засобів.

Державна підтримка має надаватися виробнику м'яса великої рогатої худоби лише за умови дотримання ним оптимального співвідношення між обсягом реалізації приросту живої маси і обсягом вирощеного приросту ВРХ, та в залежності від понесених нормативно – обґрунтованих витрат на утримання однієї середньорічної голови, продуктивності худоби.

В таблиці 4 наведено розроблений нами механізм надання дотацій виробникам м'яса великої рогатої худоби з розрахунку на 1 кг вирощеного приросту живої маси.

Таблиця 4 – Розрахунок обсягу бюджетної підтримки виробників м'яса великої рогатої худоби (з урахуванням середньообласних нормативно обґрунтованих витрат на виробництво та закупівельної ціни 1 ц приросту живої маси для забезпечення 15% рентабельності і розширеного відтворення галузі, станом на початок 2006р.) на 1 кг приросту живої маси, грн.

Закупівельна ціна 1 ц, грн.	За умови, що виробничі витрати на середньорічну голову, ≤ грн.	Середньодобовий приріст, г		
		600	700	800
650	2031	2,70	2,70	2,70
	2127		1,41	1,41
	2236			0,64
680	2031	2,36	2,36	2,36
	2127		1,06	1,06
	2236			0,30
700	2031	2,13	2,13	2,13
	2127		0,83	0,83
	2236			0,07

Джерело: власні розрахунки автора.

Принципова відмінність пропонованого механізму надання дотацій порівняно із існуючою системою державної підтримки полягає в наступному: в кінці року

господарства, які одержали середньодобовий приріст молодняку ВРХ від 600 до 800 г, та понесли на утримання середньорічної голови виробничі витрати не більше економічно обґрунтованої суми нормативних витрат, на весь обсяг вирощеного приросту живої маси отримують дотацію в сумі 2,7 грн. за 1 кг, якщо витрати на утримання однієї середньорічної голови не перевищують 2031 грн. а закупівельна ціна в середньому за рік не перевищувала 6,5 грн. за 1 кг живої маси. У даному випадку дотації надаються не за реалізований приріст, а за фактично вирощений, що має стабілізувати чисельність поголів'я та уповільнити його скорочення. У випадку, якщо ціна склала 7 грн., за 1 кг вирощеного приросту живої маси держава має сплачувати 2,13 грн., за умови, якщо витрати на утримання однієї середньорічної голови не перевищують 2031 грн. Проте, якщо витрати зросли до 2127 грн., держава сплачує лише 0,83 грн. за 1 кг.

Таким чином, при застосуванні цього механізму можна впливати на формування витрат та ефективність виробництва м'яса великої рогатої худоби, уповільнити скорочення поголів'я худоби.

Набуття Україною статусу країни з ринковою економікою та майбутній вступ до Світової організації торгівлі вимагає максимального вияву внутрішньогосподарських резервів зниження витрат і на цій основі виробництва високоякісної і конкурентноздатної продукції. В цих умовах необхідно цілеспрямовано впроваджувати раціональну систему забезпечення беззбиткового ведення скотарства на слідуючих засадах:

- організації науково-консультаційної підтримки забезпечення в господарствах області впровадження інтенсивної системи виробництва повноцінних, дешевих кормів, використання для оптимізації раціонів годівлі ЕОМ, збалансування їх за перетравним протеїном;
- збільшення середньодобового приросту молодняку великої рогатої худоби до 700–800 г при витраті кормів на одну голову 20–25 ц. к. од., за рахунок впровадження промислове схрещування телиць молочних порід і низькопродуктивних корів з бугаями-плідниками м'ясних порід, розвитку спеціалізованого м'ясного скотарства;
- вдосконалення механізму ціноутворення на основі середньогалузевих нормативних витрат, розрахованих для кожного регіону на початок року, та забезпечення 15% рентабельності, необхідної для розширеного відтворення галузі.
- механізм надання дотацій необхідно удосконалити шляхом їх сплати не за реалізований приріст, а за фактично вирощений, що має стабілізувати чисельність поголів'я та уповільнити його скорочення.
- необхідно забезпечити реалізацію вищою вгодованістю не менше половини всієї великої рогатої худоби, яка реалізується на м'ясо, що дозволить додатково одержати 9,5–10,0 млн. грн. виручки.

Список літератури

1. Ціни, витрати, прибутки агровиробництва та інфраструктура продовольчих ринків / О.М.Шпичак., П.Т.Саблук., В.П.Ситник., З.П.Ніколаєва., В.П.Білаш. – К.: ІАЕ, 2000. – 585 с.
2. Месель-Веселяк В.Я., Мазуренко О.В. Розвиток м'ясопродуктового підкомплексу України. – К.: ННЦ ІАЕ, 2004.–198 с.
3. Мазуренко О.В. Економічні відносини підприємств м'ясопродуктового підкомплексу // Економіка АПК. – 2004. – №2. – С. 51-55.
4. Комарніцька О.П. Формування ринку великої рогатої худоби // Економіка АПК. – 2002. – №12. – С.103.

5. Ярошенко С.П. Резерви підвищення конкурентоспроможності м'ясного підкомплексу України / Теоретичні, методологічні, методичні, практичні аспекти / Суми. Видавництво "Козацький вал", 1998.– 252 с.
6. Подольська Т.І. Економічні аспекти виробництва яловичини // Вісник аграрної науки. – 1998. - №9. – С.77.
7. Бабинець Т.Л. Економічна оцінка техніки для тваринництва при випробуваннях у нових соціально-економічних умовах // Економіка АПК.– 2002.–№11.– 79 с.
8. Міненко К.В. Ефективність виробництва м'яса великої рогатої худоби при різних каналах збуту // Економіка АПК. – 2003. – №9. – 70 с.
9. Амбросов В.Я., Міненко К.В. Інноваційний фактор підвищення ефективності виробництва яловичини // Економіка АПК.–2004.–№11.– С. 80–83.
10. Стратегія розвитку м'ясного скотарства в Україні у контексті національної продовольчої безпеки / М.В.Зубець., І.В.Гузєв та ін.; За наук. ред. акад. М.В.Зубця, канд. с-г наук І.В. Гузєва– К.: Аграрна наука, 2005.–176 с.
11. Ринкова трансформація економіки АПК. Вісник Харк. нац. техн. ун-ту сільського господарства: Випуск 32: 3б. наук. пр. – Х.: ХНТУСГ, 2004 – 307 с.
12. Шпак Л.В. Розвиток м'ясного скотарства в Україні // Вісник аграрної науки. – 2002. – №10. – С.37.
13. Олійник С.О. Шляхи рентабельного ведення м'ясного скотарства в степовій зоні // Вісник аграрної науки. – 2003.– №2. – С.39.
14. Чекотовський Е.В. Основи статистики сільського господарства: Навчальний посібник. – К.: КНЕУ, 2001.– 432 с.

В статье рассмотрены актуальные проблемы организации эффективного производства говядины в сельскохозяйственных предприятиях Кировоградской области, обосновано необходимость разработки рациональной системы обеспечения безубыточного производства мяса крупного рогатого скота, эквивалентного обмена, предложено новый механизм государственной поддержки производителей говядины.

In the article the issue of the way of organization of effective production of beef is considered in the agricultural enterprises of the Kirovograd region, the necessity of development of the rational system of providing of break-even production of meat of cattle, equivalent exchange is grounded, offered the new mechanism of state support of producers of beef.